

v septembru, in sicer v občinah Bistrica in Ruše. V Selnici je bila kolera že 14 dni prej; tukaj [v Rušah] smo upali, da ne pojde čez Dravo; ali to upanje je splavalo po vodi. Nenadoma so zboleli v Bistrici skoraj vsi prebivalci in v 10 urah je bilo 9 že mrtvih. Z Bistrice je prišla v Ruše in je Bezeno vmes popolnoma izpustila, kar je neumljivo. Ko je bolezen izbruhnila, je bilo čutili mrtvaški duh; vse ptice so se odstranile in se vrnile šele, ko je bilo kolere konec.« — Z Aškerčevu Nočno potnico to neposredno seveda nima zveze, ne zdi se mi pa čisto brez pomena za genezo motiva.

Pri Pevčevem grobu (545) je navedeno mesto iz pisma, ki ga je A. pisal Holzu 27. avgusta 1884 kot odgovor na njegovo sodbo o tej pesmi. Tu moramo pač predpostavljati, da je Holz bral pesem že pred izidom v LZ, kajti pisati je moral Aškercu na vsak način pred 27. avgustom, pesem pa je izšla v Zvonu šele 1. septembra. Ni pa dvoma, da se pismo res tiče te pesmi. Samo o njej je mogel takrat A. reči, da »ni kar takó na površji vzrastla, marveč ima korenine svoje precej — globoko!« Redovnik Stanko te pesmi je v vrsti avtobiografskih redovnikov, ki sem jih omenil že v zvezi s pesmijo Solus, morda najpomembnejši, kajti kakor nikjer drugod nam je z njim dal pesnik pogledati v psihološke osnove svojega dela. Isto pesem, kakor jo poje samotar Stanko, pesem o svobodi, »o zlati svobodi prodani«, je pel takrat tudi Gorazd. Imela je ta pesem res — kakor je pisal A. Holzu — svoje korenine globoko: v tragični usodi pesnikovega lastnega življenja. Nesvobodnega, krivično utesnjenega se je čutil — od tod žarki plamen hrepenenja po svobodi v takratnih njegovih pesmih. Ko se je pozneje osebno osvobodil spon, je temu plamenu zmanjkalo hraniva — in njegova pesem o svobodi, prej polna življenja, je vse bolj in bolj postajala prazna in samo še fraza.

V letih in v pesmih, ki jih obsega pričujoči I. zvezek Aškerčevega Zbranega dela, pa je beseda o svobodi in svobodni misli še živa in resnična, ker vre iz vročega, prizadetega človeškega srca.

Janko Glazer

Alexander V. Isačenko: JAZYK A PŮVOD FRIZINSKÝCH PAMÍATOK. Slovenská akademía vied a umení. Bratislava 1945.

Avtor loči po jezikovni plati dve vrsti Brižinskih spomenikov: Br. I in Br. III sta spovedni formuli z ljudskim jezikom, medtem ko kaže Br. II (Adhortatio ad poenitentiam) literarno tradicijo. Pri tem izloča iz Br. II verze 105—115, češ da so bili pristavljeni pozneje za prehod k spovedni molitvi (te verze zaznamujem na kratko Br. IIb), k jeziku v Adhortatio pa prišteva evangeljski citat na koncu Br. I (zaznamujem kot Br. Ib). Prvo, kar hoče avtor dokazati s to ločitvijo med ljudskim in literarnim jezikom, je to, da sta Adh. in citat Br. Ib stesl. moravska redakcija. Za to navaja obilico dokazov, ki sem jih tukaj deloma strnil:

1. Vtem ko poznamo za Br. I in Br. III nemške predloge, ne najdemo podobne niti latinske niti nemške za Br. II. Le-tá kot pridiga z visokim retoričnim slogom v principu ne more biti prevod iz stvnem. — Trditev zveni nekoliko presamozavestno. Vsekakor tudi ne poznamo podobne grške predloge in ne stesl., saj je Jan Stanislav sprejel med splošno priznana, da sta Klimentova homilija in Br. II nastala iz dveh različnih prepisov prvotnega originala.

2. V spovednih formulah je 15 očitnih germanizmov, v Adh. nikar enega samega. — Tak rezultat dobimo, ako se z odcepom iznebimo treh germanizmov v Br. IIb. Nadalje nisem tako za trdno prepričan, da jih v ostali Adh. ni še nekaj. Vsaj naslednja mesta bi bilo v tem pogledu še preučiti: *imseze nam dozstoi odgego zavuekati; Dactomudini zinzi muzlíte.*

3. V spovednih formulah imamo za *y* zmeraj *i*, samo Adh. piše šestkrat *y*. — Res, toda eden od primerov stoji v Br. IIb! Sicer pa menda tega pojava nemške grafike ne bomo smatrali za odsev velikomoravske predloge, saj je kvečjemu dokaz, da je narekujoči za labiali izgovarjal *y*.

4. Adh. ima ohranjeno skupino *-dl-*: *modlim, vzedli*, v spovednih formulah pa imamo *crilatce*. Resda je še danes v ziljskem narečju skupina ohranjena, toda potem je nerazložljiv njen izpad v *crilatcem*. Po Ramovšu za tako zgodnjo dobo ni misliti na dialektično diferenciacijo. — Predvsem je za Isačenkovo daljnosežno sklepanje premalo primerov. Naj opozorim na nekatere možnosti, ki bi vsaka od njih utegnila spodbiti njegovo argumentacijo. Že l. 1060—70 je pisano *Dulieb* (pri Spittalu ob Dravi). Prvotni skupini *-tl-, -dl-* sta tudi v današnji ziljščini prešli v *-l-* pri težko izgovorljivi kombinaciji konzonantov: *grvo*. Po disimilaciji nahajamo istotam *kadimo*. Ravno oblika *modliti* kaže še danes veliko razširjenost izven Koroške (Slovenj Gradec, Pohorje, Kozjak, Savinjska dolina, Konjice; prim. Ramovš, H. G. II, §§ 105 do 108!). Že Meillet, Études 316, je mislil na disimilacijo v *crilatcem*.

5. Kontrahirane oblike *me, tua, zuem* nahajamo le v spovednih formulah, vtem ko ima Adh. samo neskrčene. — Pripominjam, da je v vsej Adh. samo en primer, ki bi mogel biti skrčen (*vzezarstuo suoqe*, II 65), vsi drugi so takšni, ki tudi v Br. I in Br. III niso kontrahirani.

6. Samo v Adh. beremo ak. pl. na *-y (i)*, v spovednih formulah samo na *e*. — Trditev ni točna. Ako šteje Br. IIb k jeziku spovednih formul, potem poznajo le-te starejšo obliko *grechi* (II, 111), ako k Adh., imajo mlajšo obliko *raba* (= *rabe*). Tudi piše Adh. *te utessahu* (II, 56), kar ne more biti oblika po sestavljeni deklinaciji (*tyje*), ak. pl. *te* v Cloz. pa se razlaga kot kroatizem.

7. Br. I piše samo končnico *-ga*, Adh. izključno *-go*, Br. III pa oboje. — Vse res, toda kaj naj to dokazuje, če imamo v Adh. samo dva primera, medtem ko jih ima Br. III pet na *-go*.

8. Polno obliko *jest* nahajamo v Adh., v spovednih formulah namesto tega samo *je*. — V Br. I 55 beremo *iezt*, toda to mesto je Isačenko odločil. V Br. III sploh ni primera. A v Adh. najdemo trikrat *jest* (64, 75, 90), a petkrat *je* (71, 79, 86, 93?, 94). Poslednjih dveh avtor sploh ne omenja, *nugestati* (Br. II, 71) pa smatra za haplografijo.

9. V Adh. je končnica *-ije* dvozložna, n. pr. *balouvanige* (II, 92), medtem ko poznata Br. I in Br. III samo pisavo tipa *pomislenia* (III, 29), kar kaže na enozložen izgovor. — Z ničimer ni dokazano, da kaže grafika *-ige* na izgovor *-ije*, nasprotno, dvakratni primer pisave *bosie* (II, 49, 56) to trditev spodbija, ker bi se ne dala spraviti v sklad z *bosigem* (II, 72).

10. Znak, da je Adh. iz (velikomoravske) pismene tradicije, so njeni adverbialno rabljeni deležniki, kakaj spovedne formule imajo samo en primer, Adh. pa pet: *beusi* I, 8; *prigemlióki* II, 4; *imugi* II, 5; *imoki* II, 6; *prinizse* II, 100; *prizzuause* II, 110; — Zadnji primer je iz Br. IIb! Vsekakor pa je vsakomur razumljivo, da je za tako rabo več priložnosti v pridigi kakor v suhi spovedni formuli.

11. Preteklost se v spovednih formulah izraža sedemkrat s perfektom in petkrat z aoristom, imperfekta ni; Adh. ima bogatejši inventar: štiri perfekte, šest aoristov in osemnajst imperfektov. Ta diferencirana raba časov jo označuje kot dokument literarne tradicije. — V Adh. so vsi imperfekti nakopičeni, ko se naštevajo v preteklosti ponavljajoča se dejanja. Kje pa naj bi se v Br. I ali Br. III uporabil imperfekt? Edino morebiti v Br. I, 18 *iezem ne zpazal nedela*. Sicer pa v rabi imperfekta ne morem videti značilnosti literarnega sloga, saj živi še v današnjem rezijanskem ljudskem govoru.

12. Gotov znak stesl. redakcije je Isačenko postpozicija svojilnega zaimka, ker je (po grškem vzoru) značilna za vzvišeni, nevsakdanji slog. V Br. I in Br. III imamo 57 primerov zaimka, vselej pred samostalnikom, v Adh. 9 primerov postpozicije in le dva obratna. — Vsakdo mora priznati, da se slog v Adh. loči od sloga v obeh spovednih formulah zlasti po retoričnem zanosu. Od tod postponirana stava! V podobnih primerih tudi moderna slovenščina uporablja postpozicijo, pa tudi starejši teksti, recimo Trubarjev Katekizem, ki ga kliče za pričo tudi Isačenko: *Bug je maj vso stvarjo sujo človeka silnu*

lubill — *Cerkov sujo* — *pridigar tuj* — *od žegna tujga* itd. Vsi ti primeri so iz proze, v vezani besedi jih je seveda dokaj več. In vendar je bil Trubar pod silnim vplivom nemškega izvirnika! Postpozicija bi res utegnila biti vpliv grškega originala, a enako tudi latinskega. Po vsem, kar pove o postpozitivni rabi svojilnega zaimka, pa bi moral Isačenko popolnoma izključiti vsako možnost kakršnega koli vplivanja stare cerkvene slovanščine na obe spovedni formuli!

13. Kot najprodnornejši dokaz za stesl. (velikomoravski) izvor Brižinskih spomenikov navaja Isačenko besedni zaklad. Naštel je 55 izrazov, ki jih današnja slovenščina sploh nima ali pa vsaj ne v specifičnem pomenu Brižinskih spomenikov. To dá po njegovem računu 14 odstotkov vsega njihovega besednega zaklada! Toda račun ni pravilen. Še današnja slovenščina pozna pretežno večino besed, katere ji Isačenko odreka:

pulti II, 22 — *polt* 'koža na živem telesu', prim. *kurja polt*. Krelju pomeni 'sexus', še danes *polteno* poželenje, 'meseno poželenje', *poltnast* 'mesenordeč'; *petsali* II, 4 — *pěč* -i (Rezija), *pěč* m. (Temljine), *pěča* (Brda), vse v pomenu 'skrb, sitnost, žalost';

naresemze II, 17 — v Svetčevem gradivu *nareči* 'izjaviti';

ozstanem zich mirzcih del II, 17-19 — prim. dolensko *ostaviti se česa* 'opustiti';

nenuuizt II, 25 — izraz je danes splošno znan v pomenu 'nevoščljivost', toda Krelj ga uporablja v pomenu 'sovražstvo'; obojni pomen je še danes v glagolu *zavidati*;

natrovuechu II, 45 — s pomensko omejitvijo v Beli Krajini *trov* 'strup', *trovilo* 'omotna vada', *trovati* (Krka);

stranna II, 50 — prim. *stranski* 'tuj' (Caf, Bela Krajina);

prinizise II, 100 — prim. *nizati* 'admovece' (brkinsko, vzh. štajersko);

stradacho II, 98 — za razvoj današnjega pomena 'lakoto trpeti' prim. lat. *necare* > frc. *noyer*;

bbgeni II, 68, *bali* II, 90, *izconi* II, 65, *dosda* II, 61 — za vse te primere popolnoma zadostuje Ramovševo gradivo.

Toda opojnost dokazovanja je avtorja tako prevzela, da je segel preko meja, ki si jih je bil prvotno postavil. Sedaj ne reklamira za velikomoravsko redakcijo samo Adhortatio, marveč po analizi besednega zaklada kar vse Brižinske spomenike. Zatorej moramo besedno preiskavo raztegniti tudi na Br. I in Br. III.

: Isačenko trdi, da pozna slovenščina ta zaimek samo v postpoziciji, n. pr. *letos, danes*. Kaj pa potem primeri *dosihdob*, *posihmal*, *dosegamal*, *dosorej*, *odsihčas*, *osevrej*, *osedobi*, *posehkrat*, *sinoči* itd.?

Zaimek *inž* ima v slovenščini za zgolj slovansko izposojenko. Tudi to ne bo držalo, kakor pričajo adverbi *inače* (Slov. gorice), *inačeši* (prekm.), *inači* (Murko), *inak*, *inam* (vzh. štaj.), *inda* 'ob drugem času', *inod* (vzh. štaj.)!

Za primere *akože*, *eže*, *iže*, *elikože* moramo pač pripustiti splošno slovanski razvoj po dobi Brižinskih spomenikov v smer *k-ako-r*, *k-e-r* (ohranjeno še dialektično kot *er*, *ar!*), *k-i-r* (oča naš, kir si v nebesih), *k-elko* (vzh. štaj.); *lich*-današnji *lih* ni zgolj izposojenka, prim. *lih* 'unpaarig' (Hrušica, Erjavec), *liš*, *lišiti*;

izbaviti je res stesl. terminus, a pozna ga tudi narečje v Halozah:

kajati se pozna Caf, Jurniku pomeni *kajanje* 'kes' in 'grajo';

spasi me III, 75 — dovolj prepričljivih primerov je navedel Grafenauer;

poštediši III, 50 — pripominjam, da je Cafovo gradivo za vzhodna narečja zanesljivo;

račiti ne stoji samo v Stiškem rokopisu, marveč tudi pri Krelju; danes v vzhodnih narečjih *rači se mi* 'ljubi se mi';

rab, prim. *rabot(a)*, *rabotati*, *rob* 'suženj' (vzh. štaj.), *robinja* (prekm.);

malo mogoncka II, 48 — prim. *němočen* (Murko), *nemogoč* 'ohnmächtig' (Volkmer); *malomočen* pri Janežiču je res sumljiv knjižnega izvora, toda prav gotovo so ljudske podobne sestavljenke *malodobrn*, *malomaren*, *malopriden*, *maloroden* 'nepazljiv', *malovečen* 'slaboten', *malopreden*;

pulti ugongenige — Alasia rabi *ugoditi* ‚befriedigen, willfahren‘; *žeslok* poznajo vzhodna narečja (Caf), *lakomstvo* (Murko); *igdaže* — prim prekmur. *gda, gdare* po križanju s *kȳgdaže*; *uznicistve* III, 35 — poleg doslej navajanega *sničav* morda tudi *ničati* ‚kauern, hocken‘ (Jarnik), pri pletvi ženske *ničijo* (Pohlin); *uzpŕitnih rotah* III, 35 — morda se da navezati na danes v prekmur. rabljeni *pitni stolec, pitanni den*.

Tako je Isačenkovi 14 odstotkov skopnelo na pičla dva, in sicer: *glagol* z izpeljankami (ako res ne zadostuje Ramovševa razlaga), *poŕeže* (v pomenu *postquam*‘, ne ‚quia‘, kakor rabijo navadno stesl. spomeniki), *treba* ‚poganska daritev‘, ki je zamrla z običajem vred, *oklebetati* (pozna hrvaščina!), *kižo*, *niše*, *nebo*, *ide* ‚ubi‘; to poslednje je celo lahko sovpadlo s *k de*, v slovenskih vzhodnih narečjih nahajamo namreč *gde, de, nide, nider*. Rez. nèn ‚zdaj‘ bi se dalo navezati na *niše*.

Po vsem tem je vendar nekoliko tvegana Isačenkova trditev, da je besedni zaklad Adhortacije »Rusovi vlastnejši ako Slovincovi«.

Tako je prišel avtor do sklepa, da je Adhortatio velikomoravski literarni tekst, in sicer originalen, jezik je po slovaščini vplivana stara cerkvena slovenščina in kraj nastanka najbrž Nitra. Pa tudi za Br. I in Br. III sodi, da sta nastala pod vplivom iste tradicije. Kolikor je v Brižinskih spomenikih slovenske barve, jo pripisuje narekovalcu Slovincu, češ ta je bral glagolski tekst po slovensko, kolikor je bil v skladu z njegovo materinščino, sicer pa po zahodno-slovensko. Tako n. pr. ni poznal imperfekta in je bral končnih nosnik za *u*, bral je deloma tudi polglasnike.

Toda ta Slovenec, ki je diktiral Nemcu iz glagolskega originala Br. II in po spominu Br. III, je redno narekoval *ć* za *tŕ* in *j* za *dŕ*, nikdar slovaškega refleksa *c* in *z*. Da se izogne tej težavi, sklepa avtor, da je razvoj zahodno-slovenskega *c* in *z* kasnejšega datuma.

Isačenko podčrtava z vsem poudarkom, da stara terminologija ne živi več med Slovenci (kar je le deloma res), pač pa se je ohranila med Slovaki. Pri tem bi bil vendar moral pomisliti, da so Ogrji panonsko cerkveno pokrajino tako razdejali, da ni ostala nikdar ena sama cerkev. Slovensko prebivalstvo nekdanje Kocljeve kneževine je pobegnilo in si poiskalo zavetja za Dravo (prim. Ramovš, Dialektološka karta slovenskega jezika, str. 57). In v Karantaniji? Devet desetih tedanjega slovenskega ozemlja je danes ponemčenega! Potemtakem je razumljiva Kidričeva konstatacija, da so Brižinski spomeniki za stoletja osamljen slučaj, ki niso ustvarili navade.

Po navedenem ne morem sprejeti Isačenkovi zaključkov, čeprav je v delo vnesel mnogo bistrih pogledov in novih prijemov. Pod vplivom časa in okolja je pač padel v isto napako, ki jo sam očita slovenskim raziskovalcem. Če se le-ti (a ne sami!) prepričani o slovenskem izvoru Brižinskih spomenikov, je pač vzrok v tem, ker poznajo današnje in preteklo stanje slovenskega jezika in na osnovi tega sklepajo, da jezik Brižinskih spomenikov more biti starejša slovenščina. Koliko pa je v njih stesl. vpliva, o tem so pa tudi sodbe slovenistov dokaj različne.

A. Bajec